

entfíicament una realitat indiscutible però generalment silenciada, encara que no s'està de formular-hi severes objeccions. El contingut del llibre és certament d'una notable complexitat, que pot donar lloc a comentaris i punts de vista d'una gran diversitat, no sempre necessàriament coincidents, però no hi ha dubte que enceta un camí en la qüestió tan àrdua de la correcció del català que a partir d'aleshores s'ha vist tan fressat i tan enriquit amb tota mena d'aportacions. La llengua estàndard, que López del Castillo, com a bon precursor, anomenava encara la "llengua Standard", és a partir d'ell, entre nosaltres, un aspecte indefugible en tota mena d'estudis gramaticals i lingüístics.

La bibliografia de Lluís López del Castillo és l'exponent més vistent de la seva extraordinària capacitat de treball i de la seva dedicació constant als seus interessos de tota la vida. A més de diversos manuals destinats a l'aprenentatge de la llengua i materials escolars va publicar *Llenguatge* (1977), *El català a través dels temps* (1980), *Quina llengua i quina escola* (1988), *El català, llengua romànica* (1991), un excel·lentíssim estudi que mereixeria la més àmplia divulgació, *Diccionari català bàsic* (1996), *Diccionari complementari del català normatiu* (1998), *Gramàtica del català actual: sintaxi i morfologia* (1999), *Qüestions bàsiques del català actual: lèxic i semàntica, fonètica i ortografia* (2001), *Diccionari de formació de paraules* (2002). A més, va dirigir amb Josep M. Cormand el *Diccionari Júnior* (1955), va ser el director de la sèrie *Diccionaris 62 de la llengua catalana*, d'Edicions 62, dins la qual va tenir cura, amb Bernat Cormand, de l'edició del *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (2000). Tota una vida de treball.

Lluís López del Castillo, que havia treballat també com a corrector de proves, durant els anys seixanta va traduir, a partit del francès, alguns llibres per a l'Editorial Estela, que s'havia especialitzat en la publicació d'obres de formació humana, moral i religiosa. Recordem, només, *Thérèse Collas. La noia del saxo bar*, del cèlebre, aleshores, Michel Quoist. Així mateix, cal destacar que, com a sindicalista, va actuar decididament en defensa dels drets i dels interessos dels mestres.

Reproduint les emotives paraules que li han dedicat dos deixebles qualificats, Jaume Cela i Juli Palou, podem dir que Lluís López del Castillo era el bon mestre que sabia ensenyar i sabia què havia d'ensenyar.

Albert JANÉ
Institut d'Estudis Catalans

JAUME RIERA I SANS
(Sant Feliu de Llobregat, 1941-Tarragona, 2018)

L'estiu de 2018 s'ha mostrat particularment poc clement amb la historiografia catalana. El 2 d'agost moria a Tarragona el medievalista Jaume Riera i Sans, mestre de filòlegs, hebraïstes i historiadors; ens deixava un mes després de la mort de la modernista Eva Serra, i poc abans de la del contemporaneista Josep Fontana. Tres figures de pes que ens deixen, a tots, orfes d'una saviesa pregona.

En Jaume havia nascut el 28 d'agost de 1941, fill segon d'una família tradicional i profundament religiosa. Com molts nens de la postguerra, i impulsat probablement per l'ambient familiar, decidí ingressar en el Seminari menor de Barcelona; hi continuaria fins al 1966, quan, poc després de completar la formació per a prevere, se li refusà l'ordenació. Dels anys de seminari li quedaria sempre un fort interès i coneixement per la Bíblia i el món hebreu. Matriculat a la Facultat de Filologia i Lletres de la Universitat de Barcelona, el seu sòlid bagatge en llengües clàssiques li permeté avançar ràpidament en els seus estudis; el 1969 presentava una tesina, sota la direcció del Dr. Díez

Macho,⁴⁷ que li valdria el premi extraordinari de llicenciatura. L'estudi, consistent en l'edició d'un conjunt d'oracions en català de jueus conversos extretes de processos inquisitorials, el posaria en contacte amb el món dels arxius, que ja no abandonaria mai.

El curs 1969-1970 el passà a Jerusalem, gràcies a una beca d'intercanvi d'estudiants entre la Universitat hebrea de Jerusalem i el CSIC. Allí coincidiria amb els catalans Pau Figueras i Eduard Feliu i la madrilenya Elena Romero, amistosats que continuarien de prop o de lluny al llarg dels anys. A més de perfeccionar l'hebreu, en Jaume aprofità l'estada per endinsar-se en les biblioteques i arxius israelites —consultà, per exemple, la crònica en hebreu de la disputa de Tortosa, i hi identificà un conjunt de cants de noces de jueus catalans, que publicaria poc temps després—,⁴⁸ però també per anar al cinema...

En tornar a Barcelona, ingressà a la Universitat com a professor ajudant de la Facultat de Filologia, tasca que desenvoluparà fins a la seva decantació per la carrera d'arxiver. Foren anys en què participà en algunes de les empreses col·lectives que aglutinaren gran nombre de joves universitaris d'aquella època, com l'*Índice histórico español* (entre 1974 i 1981) o la *Gran Enciclopedia Catalana*, a la qual aportà prop d'un centenar d'articles sobre els escriptors jueus de parla catalana i altres temes hebraics.⁴⁹ També és en aquesta època que col·labora amb Joana Raspall⁵⁰ en la redacció d'un diccionari de sinònims; sabedora del seu profund coneixement del català —des del 1966 tenia el títol de professor, expedit per la Junta Assessora pels Estudis de Català— i segurament també de la seva meticulositat fora norma, Joana Raspall demanà al jove filòleg que l'ajudés a posar en forma el material que ella havia anat aplegant. El *Diccionari pràctic de sinònims catalans*, publicat el 1972 per Arimany, és un clàssic de múltiples reedicions.⁵¹

Tot i la seva vinculació a la Universitat i amb la recerca —o potser precisament pel que veié en la vida professoral d'aquells anys— en Jaume no va voler mai completar el doctorat. La passió, ferotge i sincera, pels papers i pergamins que havia descobert a l'Arxiu de la Corona d'Aragó el 1967 quan iniciava la seva tesina el decantà cap als arxius. Després d'una primera provatura el 1974, aprovà les oposicions convocades el 1978 al cos de bibliotecaris i arxivers de l'estat amb el número u sobre les noranta persones inscrites,⁵² amb un jurat presidit pel director de l'Arxiu del Regne de Mallorca, Antoni Mut; sembla que el feu sobresortir la seva habilitat en la identificació precisa d'un d'aquells reis brevíssims del segle xv. D'aquell període de concursos, durs i exigents,

47. Alejandro Díaz Macho (Palencia 1916 – Barcelona, 1984), prevere, deixeble de Millàs i Vallicrosa, catedràtic de llengua hebrea i literatura rabíniques de la Universitat de Barcelona. Incorporat el 1944 a l'Institut Arias Montano del CSIC, entre 1949 i 1955 feu llargues estades a l'estranger pels seus estudis sobre la Targum.

48. *La Crònica en hebreu de la disputa de Tortosa*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1974; *Cants de noces dels jueus catalans*. Barcelona: Curial, 1974 (Llibres del Mall; 5).

49. Col·laborà més tard en altres obres col·lectives, com el *Diccionari de literatura catalana* (1979), el *Diccionari d'Història de Catalunya* (1992) o el *Diccionari d'historiografia catalana* (2003).

50. Tots dos eren originaris de Sant Feliu —en la societat dels anys 60-70, la Joana era “la dona del Dr. Cahué”. En Jaume estigué sempre vinculat a les seves arrels, i als 80 participà en l'edició d'un recull fotogràfic sobre història local (*Imatges de la vida quotidiana. Sant Feliu de Llobregat 1887-1936*, Sant Feliu de Llobregat: Patronat Municipal de Cultura «Can Ricard», 1985).

51. Publicat també, amb variants, com a *Diccionari usual de sinònims catalans*.

52. «Orden de 28 d'abril de 1978 por la que se convoca oposición al ingreso en el Cuerpo facultativo de archiveros y bibliotecarios (sección Archivos)» (BOE 17/05/1978). Les oposicions a arxius se celebraren enmig d'una polèmica ocasionada pel desig del Ministerio d'actualitzar el recrutament del personal tècnic, manifestada, entre altres, per la supressió del llatí en les proves d'accés al cos de bibliotecaris del 1978. Les proves d'arxiu del mateix any es consideraren una “victòria” del sector més tradicional (vid. TORREBLANCA, Agustín (2009): *El Cuerpo facultativo de archiveros, bibliotecarios y arqueólogos (1858-2008)*. Madrid: Ministerio de Cultura, p. 216-221).

en sortirien amistats durables amb companys del “Cuerpo” —Eulàlia Duran, Manuel Ravina, Asunción de Navascués...—, però probablement també alguna enemistat.⁵³ En aquells anys, el candidat que treia la primera plaça actuava d'ofici com a secretari en el concurs següent. Plenament conscient de viure un període de canvis, en Jaume guardà curosament la documentació relativa al concurs que normalment es llençava (llistats dels opositors presentats i no presentats, enunciats de les proves i els documents a transcriure, traduir o comentar, còmputos de notes) per tal que servís de testimoni d'una època i d'una manera de fer. Trenta anys després d'aquell concurs lliurà aquest material a la Biblioteca de Catalunya, juntament amb un full explicant-ne el *mode d'emploi*.

Destinat a finals de febrer de 1979 a l'Arxiu de l'Audiència Territorial de Barcelona, el 4 de juny de 1983 s'incorporà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA); cap de la secció de la Cancelleria reial, que conegué com ningú, responsable de la informació als investigadors, secretari de l'Arxiu, en Jaume hi estigué vinculat fins a la seva jubilació, voluntàriament endarrerida, el 22 de desembre de 2010. A l'ACA —que ell preferia anomenar pel nom primigeni, Arxiu Reial— no tots els períodes, però, foren tranquils. La tendència creixent a la burocratització i uniformització de la Direcció General d'Arxius i Biblioteques, cada cop menys respectuosa amb les característiques dels arxius històrics, se saldà el 1995 amb la dimissió del director de l'ACA, Rafael Conde. El gener de 1996 la Direcció imposà com a cap un tècnic administrativista; als vint dies de la seva arribada el nou director presentava un pla complet de reordenació dels fons de l'arxiu, alhora que feia declaracions particularment poc oportunes sobre un tema tan relliscós com els papers de Salamanca. A l'argumentari presentat per certs arxivers de l'ACA, que defensaven les particularitats dels arxius històrics en front dels administratius, respongué amb declaracions públiques segons les quals els facultatius que se li oposaven operaven un segrest informatiu dels fons; i, per fer un exemple, suspengué Jaume Riera de feina i sou durant un mes. En Jaume, sorneguer —i segurament amb un somriure trapella com els que de tant en tant se li escapaven—, es presentà a l'Arxiu l'endemà de la suspensió..., com investigador. Ben evidentment, la polèmica estava servida; mai els diaris havien parlat tant de la guerra dels arxius. Després de fer marxa enrere en les seves propostes, el 1997 el director dimetia i abandonava l'exercici de la professió per dedicar-se a l'ensenyament de l'arxivística. Riera, però, en sortí tocat: el que molts pensaven que hauria estat un excel·lent director, per la seva dedicació i el coneixement profund dels fons i la feina, veié més o menys bloquejada la seva carrera administrativa —que no la de la recerca, que continuà, si cap, amb més força.⁵⁴

Havia arribat als arxius per la recerca, i va ser continuador d'una llarga nissaga d'arxivers que en feien. La seva curiositat intel·lectual el va fer interessar-se per nombrosos àmbits del món medieval català, entre els quals destacaríem els estudis sobre els jueus, les traduccions de la Bíblia o les edicions de textos literaris; d'altra banda, el seu lligam amb l'Arxiu de la Corona d'Aragó el duria a dedicar bon nombre de treballs a aspectes concrets de la història medieval i moderna a partir dels documents que s'hi conserven, així com a la història de la Institució. Tenia la prouja de no repetir-se,⁵⁵ ni en els temes ni en l'expressió; en els seus escrits utilitzava una llengua clara i precisa, exempta d'ampul·lositats, feta de frases curtes, gairebé lapidàries. Era de molt bon llegir. Les seves vora cent cinquanta publicacions, basades gairebé sempre en els manuscrits i documentació

53. Una de les persones que més el perjudicarien en la seva vida professional, el polèmic director de l'ACA entre 1996-1997, havia coincidit amb ell en aquest període de concursos.

54. Hi va haver també petites venjances, més subtils. Per exemple, en la publicació de l'extraordinari *Catálogo de memoriales e inventarios* de l'ACA (Madrid: Ministerio, 1999), editat poc després de la polèmica, es va evitar escrupolosament que el nom sortís a portada o signant el text; només apareix, ben petit, a la contraportada.

55. Contràriament a molts universitaris que, per mor de la malaurada estadística de publicacions, es veuen temptats a declinar en ocasions el mateix text amb variacions diverses.

d'arxiu, abracen des dels articles erudits i d'alta divulgació a les monografies, de les edicions de textos a les seleccions de corpus documentals, passant per tasques més ingrates però tan necessàries com les ressenyes —de vegades punyents—, les bibliografies o els catàlegs i inventaris.

El 1969, quan estudiava a Jerusalem, va enviar a Miquel Arimany la traducció d'una narració de l'escriptor contemporani Shmuel Yosef Agnon, que havia treballat en els cursos de llengua a la Universitat. El text va sortir al número de desembre de 1969 de la revista *El pont*, precedit per una breu presentació;⁵⁶ cosignava Eduard Feliu, amb qui coincidí en altres projectes i treballs. El 1985 tots dos prengueren part en la fundació de l'Associació d'Estudiosos del Judaisme Català (ADEJUC),⁵⁷ que Riera presidí fins al 1988; director de la revista *Calls*, hi contribuí amb diferents treballs, entre els quals una excel·lent bibliografia sobre els treballs relatius al judaisme català. La seva bona relació amb membres del CSIC, iniciada en els temps de Díaz Macho i continuada a través dels anys, es plasmava en les seves contribucions a *Sefarad* o a l'*Anuario de Estudios medievales* sobre temes hebraics, o en col·laboracions en congressos i seminaris amb participació de l'entitat.

Els seus estudis hebraics se centraren en el món dels jueus catalans medievals: són remarcables les seves edicions de textos literaris i documentals (els cants de noces i altres poemes hebraics, el *Siddur* de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, les disputes de Barcelona o de Tortosa), els treballs sobre la presència dels hebreus en la literatura i la societat catalanes, aspectes de la vida quotidiana (els efectes de la legislació, l'alimentació, la fiscalitat, la relació amb el poder, les conversions), o esdeveniments puntuals que afectaren la comunitat jueva (els pastorells de 1320, o els avalots de 1391), així com nombrosos apunts biogràfics de personatges destacats (sobre els Cresques, Jafuda Alatzar, Astruc Bonafeu...). Entre tots ells, caldria destacar els dos impressionants reculls documentals sobre les sinagogues a Catalunya i sobre els jueus de Girona, precedits per un estudi ric en noves aportacions, publicats el 2006 i el 2012 pel Patronat del Call de Girona. Al llarg dels anys havia compilat un fitxer onomàstic de jueus catalans, completat amb altre material de treball (llibretes, apunts...), que li permetien documentar amb precisió extrema tots els seus estudis.

La competència en llengües semítiques i el coneixement i passió per les escriptures feren que la Fundació Bíblica catalana demanés la seva participació en la traducció al català de la Bíblia (Editorial Alpha, 1968). Curador de diverses traduccions al català medieval dels textos sagrats (Job, Proverbis), en els anys setanta havia participat en el projecte d'edició de la Bíblia catalana medieval promogut per l'Associació bíblica catalana, que per circumstàncies diverses no arribà a bon port. De manera natural, fou col·laborador del seu continuador, el Corpus bíblicum catalanicum,⁵⁸ per al qual s'ocupà de la transcripció de dos dels llibres del Pentateuc de la traducció catalana del segle XIV, l'Exode i el Levític (2004). Acabat aquest treball titànic, les seves recerques als arxius madrilenys el menaren a la descoberta de fragments de còdexs que servaven traduccions medievals en processos inquisitorials.

Un tercer àmbit de reflexió serien els estudis i edicions sobre la literatura medieval en català. Per tal de poder desempolsar dignament un seguit de textos breus fins aleshores pràcticament desconeguts, fundà la Biblioteca Escriny, dins dels Llibres del Mall, menats pel seu amic Ramon Pi-

56. El gener de 2017, el manuscrit autògraf (text i introducció) va ser lliurat a la Biblioteca de Catalunya, juntament amb un escrit en què se n'expliquen la gènesi i les circumstàncies de l'edició. En la publicació apareix com a coautor amb Eduard Feliu, responsable de les notes marginals en hebreu.

57. A l'ADEJUC coincidiria, entre altres, amb Eduard Feliu (Societat Catalana d'Estudis Hebraics), Pere Casanellas (Corpus Biblicum Catalanicum) o Tessa Calders (Xarxa de Calls, Institut privat del món Juïc).

58. CASANELLAS I BASSOLS, Pere (2005): «El Corpus Biblicum Catalanicum: Un antic tresor que finalment comença a ser explotat», *Llengua & Literatura*, 16, p. 517-531.

nyol; edicions breus, d'un gust exquisit. Aplicant la seva capacitat d'anàlisi, suggerí nombroses hipòtesis relatives a la identificació d'autors i d'obres, basades en el seu coneixement de la documentació i dels períodes històrics. Va ser arran d'un d'aquests treballs, presentat el 1991 al IXè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i dedicat als falsos i falsaris en la literatura catalana, que va esclatar el que ha estat probablement una de les polèmiques més abrandades de la historiografia recent de la literatura catalana: Riera va imputar com a obra de falsaris alguns dels textos essencials de la literatura medieval. Alguns dels exemples eren ben clars, però d'altres eren prou més discutibles; el que va aixecar més polseguera va ser l'atribució de l'autoria de Curial a l'erudit que l'havia descobert, Milà i Fontanals. Val a dir que la diplomàtica i la paleografia, com a disciplines, puen les seves arrels al segle XVIII per la necessitat de distingir els documents autèntics dels falsos; i que la seva comunicació arribava tot just després de la publicació del llibre d'Anthony Grafton sobre crítics i falsaris,⁵⁹ un referent en la matèria. La reflexió de Riera, amb un punt clar de provocació però ben ancorada en aquesta tradició diplomàtica, no deixa de ser un avís per a navegants sobre la necessitat de no deixar-se enlluernar per la tradició i fer atenció a les fonts i al text. Potser arran de la *l'évée de boucliers* que aixecà la seva polèmica proposició, en els anys següents dedicà la seva recerca a altres àmbits, però sense abandonar mai del tot el seu interès per l'edició literària. El darrer llibre que va presentar, a l'Acadèmia de Bones Lletres, va ser una traducció al català de la *Disciplina clericalis*, recull de consells d'un savi convers, Pere Alfons, precedida d'una introducció modèlica sobre el personatge i el gènere, que l'havia interessat des de la seva època d'estudiant.

Inventariar i buscar documents obre les portes a la curiositat per temes molt diversos; i en el seu cas, es troba a la base d'una plèthora de treballs sobre diferents personatges reials —Jaume I, Martí l'Humà, les reines Elionor o Violant de Bar—, monestirs i ordes religiosos —franciscans, jerònims, templers..., i algun personatge destacat, com Jaime Villanueva— o certs aspectes lligats a l'antroponímia i a l'heràldica. Destaquen tot un seguit de treballs basats en gran part en els processos judicials, particularment sobre minories i exclosos: *El cavaller i l'alcavota* (1973) i, sobretot, *Sodomites catalans: història i vida (segles XIII-XVIII)* (2014), amb la tria d'un títol volgutament provocador, estudi basat en els testimoniatges de l'acte sodomític que, a partir de la recerca rigorosa de la documentació inquisitorial, aborda un tema pel qual la historiografia catalana havia passat, fins ara, de puntetes.

La professió d'arxiver duu, necessàriament, a la producció d'inventaris i instruments d'ajuda a la cerca. La pràctica totalitat dels que va fer Riera varen restar inèdits,⁶⁰ però són consultables a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, com ho són els que va identificar i catalogar amb perícia en el seu *Catàleg de memoriales e inventarios* (1999). En els darrers anys va participar en la publicació d'importants corpus documentals, als quals va contribuir tant en la selecció de documents com en l'assessorament o l'edició (la *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó: textos en llengua catalana (1291-1420)* o diferents volums del *Diplomatari Borja*); als documents ja coneguts afegia sempre aquelles perles que només ell havia estat capaç de desniar.

D'en Jaume cal destacar l'extrema honestetat intel·lectual i professional. Com deia una de les seves col·legues i amiga, a en Jaume se l'apreciava i estimava perquè era certament exigent amb els altres, però era sobretot exigent amb ell mateix. Buscador incansable de la veritat, aquest afany podia conduir-lo, de vegades, a situacions incòmodes; la veritat pura és de vegades incòmoda, i

59. GRAFTON, Anthony (1990): *Forgers and critics: creativity and duplicity in Western scholarship*. Princeton: Princeton University Press.

60. «Originals de les Constitucions i Capítols de Cort»; «Inventari i catàleg dels llibres i quaderns dels drets del General de Catalunya»; «Documentació sobre greuges al fons de la Diputació»; «Catàleg dels Processos de Cort General de l'Arxiu de la Diputació»; «Catàleg de la documentació de tipus notarial en volums. Anys 1382-1713».

per fer-la passar cal matisar-la —i, quan s'és un purista, dels matisos no se'n veu la necessitat. De vegades, volgudament, la seva passió per la veritat i la seva curiositat i valentia intel·lectual el duïen a tocar temes arriscats —com en el cas dels falsos, de les traduccions del català al castellà, de certes minories—, fer crítiques acerbes —com en algunes ressenyes— o a expressar opinions que se sortien del comú; però cercar la veritat, sobretot en temes controvertits, no vol pas dir no equivocar-se de tant en tant. De vegades, quan estava ben convençut d'una opinió, perquè el seu examen sempre acurat dels documents la recolzava, podia deixar-se dur per rampells. Però la mateixa honestat que el feia arriscar-se el feia també acceptar l'error en què podia haver incorregut —això sí, davant de crítiques ben justificades i argumentades, i això no era sempre fàcil.

Home extraordinàriament curós, meticulós i ordenat amb els seus papers, ho era també amb la seva persona. La seva aparença física era sempre impecable: camisa clara absolutament impol·luta, sense la mínima ombra d'un plec, cabell i barba perfectament retallats... Fins i tot quan feia les llargues passejades que tant li agradaven. El seu posat auster i seriós, amb ulls que miraven atentament el seu interlocutor, podien arribar a infondre d'entrada un respecte amarat de por —quan, de fet, els que el coneixien de més a prop sabien que, amagada sota capes de reserva, tenia una gran sensibilitat i era un tros de pa. Un cop travessat el llinard de la confiança, la brillantor en els ulls i el somriure del nen trapella que ha fet una entremaliadura feien cap en el seu rostre.

Els investigadors que tractava —i, al llarg dels anys, en va arribar a tractar molts!— donen fe de la seva extraordinària generositat intel·lectual. Utilitzava els seus coneixements vastíssims de la documentació d'aquí i d'arreu per fer de guia de perplexos a l'abstrusitat dels fons d'arxiu; no donava només el que se li demanava, sinó que era capaç de saber què et calia sense que ni tan sols sabessis que ho necessitaves, i de tant en tant passava adés una nota, adés una referència, ara una cronologia, o un document inèdit que podia anar bé. El nombre d'investigadors que s'han beneficiat del seu coneixement profund dels fons i de la seva saviesa és innumerable; si mai no es fes un rànquing de persones citades en els agraïments d'articles, llibres i tesis...,⁶¹ en Jaume tindria una presència abassegadora. La proximitat intel·lectual i humana feu que molts d'ells esdevinguessin amics. Com deia encertadament l'excel·lent nota escrita a cop calent per Lluís Cifuentes l'endemà del seu traspàs,⁶² ell, que no va voler ser doctor, va ser mestre de doctors, i són moltes les generacions d'investigadors —i d'arxivers que amb ell han treballat— que ens hem beneficiat del seu saber.

Els darrers temps, potser perquè problemes de visió li feien més difícil el treball directe amb els documents d'arxiu, visitava amb freqüència la Biblioteca de Catalunya. La darrera vegada que el vaig veure, poc abans de l'estiu, hi acompanyava un jove investigador estranger, alt com un sant pau. Estava content. Poc pensava que al cap de dues o tres setmanes ja no el podríem tornar a veure. Et trobarem —de fet, ja el trobem— molt a faltar.

Anna GUDAYOL
Biblioteca de Catalunya

61. No puc estar-me'n de posar un exemple, i la tria ha estat difícil. Parlant d'arxivers que l'havien ajudat, Josep Capdeferro deia: «Un quart té el principal arxiu de Catalunya al cap i al cor: Jaume Riera n'ha estat i en continua essent el millor guia amb una sàvia combinació de ciència i experiència —parafrasegem el nostre títol— salpebrada d'exquisida ironia» (CAPDEFERRO, Josep (2012): *Ciència i experiència: el jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 29).

62. Lluís CIFUENTES, «Jaume Riera i Sans (1941-2018)», *Sciencia.cat* <<http://www.sciencia.cat/articulos/jaume-riera-i-sans-1941-2018>>. [Consulta: 3 de setembre de 2018].